

FÜREDI MIHÁLY
*Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézete,
Budapest*

HUSZÁR ÁGNES
*Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest*

MÚFAJI* ÉS NEMI KOMMUNIKÁCIÓS SAJÁTOSSÁGOK MATEMATIKAI STATISZTIKAI VIZSGÁLATA

Az utóbbi időkben egyre szaporodik azoknak a száma, akik irodalomelméleti, nyelvészeti, pedagógiai, stilisztikai stb. munkáik során kvantitatív módszereket alkalmaznak. Sajnos, e kísérletek többnyire megállnak a százalékszámítás régen bevált módszereinél, s nem foglalkoznak a valószínűségszámítás, matematikai statisztika és a számítástechnika ma már jól ismert és széleskörűen alkalmazott módszereinek gyümölcsöztetésével. A humán tudományok összességében lényegesen jobb a helyzet, általában a pszichológusok, szociológusok járnak e tekintetben elől, s a legritkább esetben a nyelvészek. Szinte fél kézzel is meg lehet számolni azokat, akik a nyelvészek közül e módszereket mindennapi gyakorlatukban hasznosítják. Mi a matematikai statisztikát és számítástechnikát a női és férfi szerepeknek, valamint a párbeszédműfajoknak megfelelő kommunikációs sajátosságok feltárására alkalmaztuk.

I.

A pszicho- és szociolingvisztikai szakirodalomban az utóbbi időben egyre gyakrabban találunk férfi és női (verbális és nem verbális) kommunikációs sajátosságokkal foglalkozó cikkekkkel. Ezek a tanulmányok újabban már videotechnikával rögzített felvételek elemzésén alapulnak. A mi szerény lehetőségeink csak magnetofon alkalmazását tették lehetővé, így vizsgálatunk szükségszerűen csak a hangzó csatornán megfigyelhető jelenségekre korlátozódhatott.

Az a feltételezés, hogy a férfiak és a nők különbözőképpen beszélnek, megalapozottnak látszik, ha figyelembe vesszük, hogy gyermekkori szocializációjuk még a legtöbb fejlett társadalomban is jelentősen eltér egymástól. A kutatók a különbségeket a nyelvhasználat különböző szintjein próbálják megragadni.

Már a korai gyermeknyelvi vizsgálatokban fölfigyeltek a nemi kommunikációs különbségekre. McCARTHY (1930) kimutatta, hogy a lányok több érthető választ adtak a fiúknál az összes általa vizsgált korosztályban. FISHER (1934) ugyannerre az eredményre jutott. Mások, így DAVIS (1937a) és YOUNG (1941) egyetértettek abban,

*Műfajoknak a mindennapi életben előforduló beszélgetéstípusokat nevezzük, pl. vita, interjú, kötetlen beszélgetés. Ezek különböznek egymástól pl. a bennük előforduló beszédaktusok tekintetében, valamint abban, hogy az egyes résztvevőknek milyen jogaik vannak ezek alkalmazására.

hogy a nemi különbségek az alacsonyabb szociális státusú szülők gyermekeinél markánsabban fejeződnek ki, mint a magasabb szociális státusú szülők gyermekeinél. Mindeme megállapítások olyan nyelvi sajátosságokra vonatkoznak, mint a kiejtés tisztasága, több vagy kevesebb különböző szó használata, a válaszok átlagos mondathossza, az alkalmazott mondatok komplexitása vagy grammatikalitása.

McCarthy csak gyenge különbségről tesz említést a lányok javára az általa tanulmányozott csaknem összes nyelvi aspektus tekintetében. Ezenfelül azt is megjegyzi, hogy beszédzavarok gyakrabban jelentkeznek fiúknál, mint lányoknál. Későbbi kutatások azonban kiderítették, hogy ez az eredmény nem teljesen egyértelmű, hiszen

– bizonyos nyelvi készségekben (például beszédsebességben) éppen a fiúk bizonyultak jobbaknak a lányokkal szemben;

– a korábbi megállapítások hátterében nem álltak matematikai statisztikailag megbízható alapok. Kicsi volt a vizsgált egyedek száma, s a fiúk és lányok teljesítményei között megfigyelt különbségek nem bizonyultak statisztikailag relevánsnak (szignifikánsnak).

BENNETT (1938) az olvasási nehézségekkel küszködő gyerekekkel foglalkozó kísérletek elemzésekor megállapította, hogy a fiúk az ilyen csoportokban túlnyomó többségben vannak. Egy nem is oly régi, statisztikailag megbízható UNESCO-felmérés kapcsán D. D. JOHNSON (1973) azt találta, hogy az angol és nigériai fiúk lényegesen (szignifikánsan) jobban olvasnak, mint a lányok. Viszont az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában éppen az ellenkezője igaz.

Az asszociációkkal kapcsolatos korábbi vizsgálatokban eltérő értékelések hangzottak el arról, hogy a gyerekek neme mennyiben befolyásolja nyelvi képességeiket. Az amerikai Entwisle asszociációs kísérleteiben úgy tapasztalta, hogy a nemek közötti különbségeknek tulajdonítható hatás az asszociációs kísérletekben meglepően kicsi (ENTWISLE, 1966. 83.), s e véleménye jól megyegyezik más kutatók ide vonatkozó eredményeivel.

Magyar gyermeknyelvi anyagon NAGY JÓZSEF (1970) végzett először statisztikailag megbízható vizsgálatokat (az ún. PREFER-vizsgálat nyelvi tesztjeire gondolunk) s megállapítja, hogy a magyar lányok ötéves korukban mintegy másfél hónapos előnnyel rendelkeznek az ötéves fiúkkal szemben. Hatéves korig, az iskolába lépésig azonban tudásukat tekintve (s ebben a mért anyanyelvi készségek is benne vannak) már nem különböznek egymástól). Sőt, „nemcsak a gyermek neme és tudása között nincs szignifikáns korreláció, de a tudás egyes elemeit tekintve sincs”. (uő, 221.)

Szintén magyar gyermeknyelvi anyagon végzett és végez vizsgálatokat NAGY J. JÓZSEF (1976): ő grammatikai szempontból vizsgálja a tanulók beszédét, fogalmazásait. Kutatásai ezzel kapcsolatban még folyamatban vannak, de több eddig publikált eredménye a fiúk előnyét mutatja. MACAULY (1978) viszont határozottan kijelenti, hogy „a nyelvi képességek tekintetében az egyetlen tartható álláspont az, hogy nincs statisztikailag szignifikáns különbség a nemek között” (361.; a mi kiemelésünk. F. M.–H. Á.).

Mint látható, a grammatikaközpontú kísérleti eredmények meglehetősen tarka képet mutatnak. A női és férfi – immár nem grammatika, hanem pragmatikaközpontú – beszéd-sajátosságok elemzésében némely szerző megragad a trivialitások szintjén. URSULA PIEPER (1981) például így foglalja össze a férfi és női beszéd-sajátosságokat:

Jegyek	Férfiak	Nők
<i>A beszélgetésvezetés stratégiája</i>		
A téma meghatározása	+	—
Turnváltás indítványozása	+	—
Egy turnre eső szószám	+	—
A partner félbeszakítása	+	—
<i>Alkalmazott nyelvi eszközök</i>		
Kijelentések	+	—
Korlátozások	—	+
Felszólító mód használata	+	—
<i>Szívesen alkalmazott tematika</i>		
Üzleti ügyek	+	—
Divat — ruházkodás	—	+
Gyerekek	—	+
Más személyek	—	+
Sport	+	—
Szórakozás	+	—

(PIEPER 1981. 90.)

A plusz jelek a fenti táblázatban azt jelzik, hogy az adott jegy sokkal többször fordul elő az adott csoportban, mint a másikban. Aligha kell e megközelítési mód fel-színességét bizonygatnunk. Ez a tipizálás legfőljebb menedzsertípusú férfiak és alacsonyabb iskolázottságú háziasszony feleségek társalgásaira találó, használhatatlan azonban például azonos vagy hasonló iskolai végzettségű és beosztású férfiak és nők társalgási szokásainak leírására.

Más kutatások az alkalmazott szövegszavak mennyiségéből indultak ki. Már a korai gyermeknyelvi szakirodalomban találunk olyan vizsgálatot (LABRANT, 1933), amelyben a gyerekeknek egy-egy témára fordított szövegszavainak számát figyelték. Úgy találták, hogy a lányok átlagosan jóval több (148,3) szövegszót használtak egy-egy témához, mint a fiúk (124,7).

Nézetünk szerint termékeny megközelítési mód csak többfajta nyelvhasználati jellegzetesség egyidejű megragadása lehet. Plauzibilisnek látszik Lakoffnak az a megá-lapítása (LAKOFF 1973. 49), hogy az ún. „női nyelv” a nyelv minden szintjén különbözik vagy különbözhet a férfi sztenderdtől. Példaanyagában azonban elsősorban szó-használati, stilisztikai különbségek szerepelnek, például a *fincsi*, *cuki* típusú mellékne-vek angol megfelelői, melyek szerinte kizárólag a nők beszédében fordulnak elő csak-úgy, mint az *ekrű*, *mályvaszínű* stb. igen árnyalt színmegnevezések.

Ismerünk olyan megközelítési módot is, amely a beszédben megfigyelhető nemi különbségek közül a leglényegesebbeknek a szövegformálásban megmutatkozókat tart-ja. „Van *nemi* különbség a beszédtevékenységben a szöveg szintjén, ez a szövegtípus megválasztásában mutatkozik meg [...] a fiúk inkább leírnak, a lányok elmesélnek és értékelnek.” (WODAK 1981. 72.)

Nem ismerünk azonban olyan magyar kutatást, amely statisztikailag megbízható módszerekkel ragadta volna meg töredékes tapasztalatunk alapján is létezőnek vélt grammatikai és nyelvhasználati különbségeket férfiak és nők beszédében.

II.

Főleg az utóbbi évtizedben szociolingvisztikai szakirodalmában gyakran találkozhatunk a különféle párbeszédműfajok leírásával és tipizálásával. Az amerikai etnometodológusok által kidolgozott társalgás-elemzés (az ún. konverzációanalízis) segítségével meg lehet ragadni a társadalmi gyakorlatban előforduló dialógustípusok főbb jellemzőit. Erre jó példákat találunk Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson, Jim Schenkein és mások munkáiban.

A mindennapi életben előforduló párbeszédektől alaposan különböznek a pszichiátriai gyakorlatban használt terápiás, gyógyító célú dialógusok. Ezek elemzése is kedvelt témája az utóbbi évek pszicholingvisztikai szakirodalmának. Mi csak Labov és Fanshel úttörő munkájára utalunk (LABOV és FANSHEL, 1977).

Ismerünk olyan vizsgálatokat, amelyek dialógusműfajok különbözőségét próbálják feltárni. SCHWITALLA (1979) például egy műfajon belül (a tömegtájékoztató esz-közökben elhangzó interjúk) talál lényeges különbségeket attól függően, hogy az interjúalany neves politikus, sztár (például popénekes) vagy szakértő. Nagy anyag segítségével mutatja be, mennyire különböznek az egyes interjúműfajok például az alkalmazott riporter stratégiai tekintetében. Értelmesnek látszik az a feltételezés, hogy ha a különféle műfajú beszélgetések különböznek egymástól a beszédstratégia szintjén (azaz a bennük alkalmazott beszédaktusokat tekintve), akkor nyilvánvalóan különböznek a beszélgetések kommunikációs stílus tekintetében is.

Mi a párbeszédműfajok (azon belül az információszerző interjú és a feltáró beszélgetés) különbözőségét a benne részt vevő kommunikációs sajátosságaiban próbáljuk megragadni. Saját vizsgálatunkban abból a két hipotézisből indultunk ki, hogy

- a) vannak különbségek a férfiak és a nők kommunikációs stílusában;
- b) a kérdezettek kommunikációs aktivitásának különbözősége, valamint motíváltságuk eltérő volta következtében szignifikáns eltérések várhatók az általunk vizsgált két párbeszédműfaj szerinti csoportosításban.

III.

A kommunikációs stílust a következő, minden egyes személyre kiszámított vagy megállapított változók segítségével véltük megragadhatónak (zárójelben csupa nagybetűkkel a számítógépes feldolgozásban alkalmazott változóneveket szerepeltetjük):

1. A beszélgetés típusa (EXPTYPE): a szövegek fele *pályaválasztási* beszélgetésekből (PROFORIENT csoport), másik fele *pszichoterápiás* beszélgetésekből (THERAP csoport) állt.

2. Nem (SEX): a hazai személyi számoknak megfelelően a férfiak az 1-es, a nők a 2-es kódszámot kapták. Mindkét párbeszédes műfaj feldolgozásában azonos számú (hat-hat) férfi és nő szerepelt, azaz a 24 ksz. fele férfi, fele nő volt.

3. Kor (AGE): A pályaválasztási beszélgetésekben csak fiatalok (15-től 21 éves

korig, korátlaguk 17 év), a pszichoterápiás beszélgetésekben viszont igen vegyes életkorú személyek vettek részt (23-tól 53 éves korig, korátlaguk 35 év).

4. Iskolázottság (SCHOOL): az anyaggyűjtés időszakában nem volt kiválasztási szempont, hogy a ksz-ek megoszlása az iskolázottságuk szerint is azonos legyen. A feldolgozásban négy nagy csoportra osztottuk a vizsgálati személyeket: általános iskolát végzettek, nem befejezett középiskolai végzettséggel rendelkezők, középiskolát végzettek, s felsőfokú oktatási intézményt végzettek.

5. A ksz. összes szövegszavainak száma (XWORDS).

6. A kérdező összes szövegszavainak száma (KWORDS).

7. A ksz. és a kérdező összes szövegszavainak aránya (XKWPROP); ezt együttműködési együtthatónak is nevezzük.

8. A ksz. turnjeinek száma (XTURN), ez azt mutatja, hogy a ksz. hányszor ragadja magához a szót.

9. A kérdező turnjeinek száma (KTURN), amely egy-két esetben nem azonos a ksz-ek turnjeinek számával a turnkihagyások miatt.

10. A ksz. egy turnre eső szövegszavainak száma (XWTPROP).

11. A kérdező egy turnre eső szövegszavainak száma (KWTPROP).

12. A ksz. témajavaslatának száma (XTEM).

13. A kérdező témajavaslatának száma (KTEM).

14. A „hallható” mosolyok száma a ksz. beszédében (SMILE). Bár nem video felvételek feldolgozásáról számolunk be, a mosolyok nagyobb része valóban hallható a felvételeken (megváltozik a szájüreg rezonanciája).

15. A nevetések száma a ksz.-ek beszédében (LAUGH).

16. A sóhajok száma a ksz.-ek beszédében (SIGH).

17. A szünetek száma a ksz.-ek beszédében (PAUSES). A szünetek többféle osztályozása ismeretes a szakirodalomban, mi itt a normális beszélgetésben már kínosan hosszúnak érzékelt, fél másodpercnél hosszabb szüneteket vettük figyelembe.

18. A kitöltött szünetek száma a ksz.-ek beszédében (FPAUSES).

19. A hibás szókezdetek száma a ksz.-ek beszédében (BADWSTRT).

20. A töltelékszavak száma a ksz.-ek beszédében (FWORDS). Ilyenek például *ízé, hogyishívják* stb.

21. Elfűlő, érzelemtelem hang a ksz.-ek beszédében (EMVOICE). Igen gyakran — az ún. „érzékeny” témáknál — síráshoz közeli megnyilvánulások is megfigyelhetők voltak.

22–25. Néhány összevont változó: a mosolyok és a nevetések összevonása (LAUGSMIL), a kitöltött szünetek és a szünetek összevonása (FPAUPAUS), a rossz szókezdetek és a töltelékszavak összevonása (BADWFW), valamint az emotív hang és a sóhajok összevonása (EMSOHAJ). A kísérlet gépi feldolgozása előtt még nem tudhatuk, hogy ezek „jogos” vagy „jogtalan” összevonások-e.

Vizsgáltuk e kommunikációs sajátosságok előfordulását mind interjünként, mind 100 szövegszóra vonatkoztatott értékeik alapján. A kapott eredmények azonban nem különböztek szignifikánsan.

A fentebb bemutatott s vizsgált kommunikációs sajátosságok (változók vagy paraméterek) részben a pszicholingvisztikai hagyományoknak megfelelően, részben pedig a szövegen folytatott munka során kikristályosodott szempontok szerint lettek kiválasztva. Kérdéseinket a következőképpen fogalmaztuk meg:

1. Különböznek-e egymástól a két párbeszédés műfajban részt vevő ksz-ek az

együttműködési együtttható (ez tükrözi ugyanis leginkább a motiváltságot) s a többi vizsgált változó tekintetében?

2. A kommunikációs sajátosságokban megmutatkozó különbség mindkét csoporton belül a nők emocionálisabb, a férfiak racionálisabb stílusából adódik-e?

Azt vártuk a társadalmunkban általánosan elfogadott nemiszerep-sztereotípiáknak megfelelően, hogy a nők szövegeire az emotionalitásra utaló jegyek (mosoly, nevetés, elfogódott hang), míg a férfiakéra inkább a racionális szövegtervezésre utalók (szünet, kitöltött szünet stb.) lesznek jellemzők.

Összesen huszonnégy (fele részben terápiás, fele részben tanácsadó) beszélgetéssel dolgoztunk, ezek kommunikációs sajátosságait tanulmányoztuk. Az alábbiakban csak a *párbeszédese műfajok* (EXPTYPE változó) és a *nem* (SEX változó) szerinti különbségekre fogunk kitérni. Mivel sem a párbeszédese műfajok összevetésével, sem a nemi kommunikációs sajátosságokkal szigorú matematikai statisztikai módszerekkel hazánkban még tudomásunk szerint senki nem foglalkozott, úgy véljük, mások számára is tanulságos eredményeket kaptunk.

A terápiás beszélgetések magnófelvételeinek elkészítésében Gurdon Katalin pszichológus, a Psychoteam gmk. egyik tagja, a tanácsadó beszélgetésekében pedig Péhl Gabriella, a felvétel idején ötödéves egyetemista (jelenleg tudományos továbbképzéses ösztöndíjas) volt segítségünkre az egyik szerző, Huszár Ágnes irányításával. Az anyaggyűjtés módjának részletezésére nem térünk ki, néhány dolgot azonban itt is el kell mondanunk: a magnószalagon tárolt szövegek papírra való rögzítését, gépelését, javítását, többszöri összehallgatását Huszár Ágnes végezte. Maga a hangzó anyag több mint 18 órás, s összességében valamivel több mint 118 ezer szövegszót tartalmaz. Ugyanakkor meg szeretnénk említeni azt is, hogy a feldolgozás előkészítésében és végrehajtásában mindenféle intézményes segítséget nélkülöznünk kellett. Ugyanezt az anyagot egyébként az egyik szerző szociolingvisztikai témájú disszertációjában (HUSZÁR 1985) is feldolgozta.¹

A számítógépes kiértékelést, feldolgozást Füredi Mihály végezte a BMDP'81 statisztikai programcsomag felhasználásával a SZTAKI IBM 3031 típusú számítógépén. A rendelkezésre álló matematikai statisztikai apparátusnak csak egy kis töredékét alkalmaztuk a feldolgozott szövegek számszerűsített sajátosságainak vizsgálatára.² Az eredmények bemutatása során még így is csak szemelgetni tudunk a lehetőségekből, annyi mindenről lehetne szót ejteni (ilyenek például a varianciaanalízis, a többváltozós regresszióanalízis, vagy a cluster- és faktoranalízis alkalmazásával nyert eredmények).

IV.

Az alábbiakban bemutatjuk a két párbeszédese műfaj különbségét a vizsgált változók tekintetében. Látni fogjuk, hogy a két műfajnak megfelelő csoportok (PROFOR = pálya-

¹Erről még lásd Huszár Ágnes: Magyar párbeszédese szövegek néhány jellemzője. Előadás a magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusán Szombathelyen, 1983. augusztus 26-án. Megjelenés alatt a Nyelvtudományi Értekezések 125. számában a kongresszus anyagai között. Uő: Párbeszéd-irányító stratégiák. Előadás a pszicholingvisztikai nap alkalmából az MTA székházának képes termében 1984. december 20-án.

²A matematikai statisztikai feldolgozás néhány itt nem közölt eredményéről Füredi Mihály egy előadás keretében számolt be. Vö. Füredi Mihály 1985.

választási csoport; THERAP = pszichoterápiás csoport) a legtöbb vizsgált változó szempontjából szignifikáns eltéréseket mutatnak (azaz a kétmintás t-próba szerint sok esetben találunk 0,05 alatti valószínűségi értékeket).

A szignifikáns vagy ahhoz közeli eltéréseket mutató változók táblázatos bemutatásánál többféle eredményt közlünk. A matematikai statisztikai feldolgozás során a csoportátlagokat (középértékeket) hasonlítottuk össze kétmintás t-próba segítségével mind azonos, mind eltérő variancia esetére. A varianciák azonosságát, homogenitását F-próbával vizsgáltuk. Mindegyik vizsgált csoportra megadjuk a középértéket, az átlagos eltérést, a szabadságfokot, valamint a kiszámított t-értékhez tartozó valószínűségi szintet.

A következő két táblázatban bemutatjuk a vizsgált változóknak megmutatkozó különbségeket. Külön vizsgáltuk a két párbeszédes műfaj, valamint az egyes műfajokon belül a nemek kommunikációs sajátosságait.

A beszélgetések időtartama a pályaválasztási csoportban általában 30 perc körüli volt, míg a „felnőtt”, pszichoterápiás csoportban csaknem mindig elérte az egy teljes órát. Ez az időbeli különbség (a beszédsebességtől pillanatnyilag eltekintve) nagy mértékben hozzájárult az XWORDS változó magas szignifikanciájához az adott csoportosításban.

A kísérletvezető összes szószáma (KWORDS) is szignifikánsnak bizonyult a két műfaj összehasonlításakor. Egyfelől a pályaválasztási interjú és a terápiás beszélgetés műfaji különbségeiből következik, hogy a pszichoterápiás beszélgetésekben a kérdező viszonylag passzív marad. Másfelől a pszichoterápiás csoport tagjai erősen motiválva voltak a beszélgetésben való aktív részvételre (hiszen maguk jelentkeztek a gmk. által meghirdetett tevékenységi formák, például autogén tréning, pszichodráma stb. csoportok valamelyikébe). Legtöbbjük életvezetési problémákkal küzdött, s ezek megszüntetésében várták a segítséget. Ezzel szemben a pályaválasztási beszélgetésekre a kérdezők minden különösebb első motiváció nélkül, szívességből vállalkoztak. A beszélgetések deklarált célja a pályaválasztási orientáció vizsgálata volt. A beszélgetést vezető Péhl Gabriella azonban igyekezett a merev interjúszituációt oldani, s ahol lehetett, tanácsadó beszélgetéssé alakítani. E cél érdekében sokat mosolygott, tegeződést ajánlott fel, cigarettával kínálta a fiatalokat. Viszonylag beszédes is volt, egyet-mást elmesélt magáról. A pályaválasztási beszélgetéseket tehát a kérdező viszonylag nagy aktivitása jellemzi: ezzel próbálja meg ellensúlyozni a partnerek alacsony motiváltságát.

A ksz. és a beszélgetés vezetője összes szószámának hányadosát (XKWPROP) együttműködési együttthatónak (is) nevezzük. Ez a viszonyszám jól tükrözi a ksz-ek együttműködési készségét, azaz azt, hogy a beszélgetések vezetőjének egy szavára átlagosan hány szóval válaszolnak. A vizsgálat során kiderült, hogy az együttműködési együtttható alaposan különbözik az egyes beszélgetésekben, elég nagy szórásának a terjedelme, s így jól alkalmazható az egyes beszélgetések együttműködési szempontból való rangsorolására. Ugyanakkor — természetesen — összefüggéseket fedezhetünk fel egyrészt az együttműködési együtttható, másrészt a ksz-ek és a beszélgetésvezető turnzáma, témaszáma s egy turnre eső szószáma között (lásd alább).

Az XTURN és a KTURN változók (azaz a ksz. turnzáma és a beszélgetés vezetőjének turnzáma), valamint az együttműködési együtttható fordított arányosságban állnak egymással. Az XTURN és a KTURN változók összesített értékei között alig van

1. táblázat

A párbeszédműfajok szerinti csoportosítás

Változó	ÁTLAG		STAND. ELTÉRÉS		SZABADSÁGFOK		SZIGNIFIKANCIA	
	PROFOR	THERAP	PROFOR	THERAP	T(SEP)	T(POOL)	T(SEP)	T(POOL)
XWORDS	3007,17	5873,32	1371,55	540,83	14,3	22	0,0000	0,0000
KWORDS	625,58	335,42	265,88	162,63	18,2	22	0,0046	0,0039
XKWPROP	5,7	22,09	3,63	10,81	13,5	22	0,0002	0,0001
XTURN	99,42	48,83	32,6	25,78	20,9	22	0,0004	0,0004
KTURN	101	48,83	35,14	25,85	20,2	22	0,0005	0,0004
XWTPROP	35,93	160,5	24,75	93,79	12,5	22	0,0007	0,0002
KTEM	18,83	7,83	5,04	3,43	19,4	22	0,0000	0,0000
SIGH	1,83	14,75	2,29	24,62	11,2	22	0,0973	0,0841
PAUSES	38,75	189,08	12,66	87,02	11,5	22	0,0001	0,0000
FPAUSES	3,67	23,5	22,99	29,91	11,2	22	0,0427	0,0323
BADWSTR	32,08	51,67	19,81	27,93	19,8	22	0,0616	0,0602
FWORDDS	36,25	133	25,88	79,76	13,3	22	0,0015	0,0006
FPAUPAUS	42,42	212,58	12,82	89,53	11,5	22	0,0000	0,0000
BADWFW	68,33	184,67	43,3	98,15	15,1	22	0,0019	0,0011
NSMILE	0,46	0,16	0,42	0,13	13,3	22	0,0310	0,0247
NPAUSES	1,63	3,27	1	1,54	18,9	22	0,0061	0,0054
NFWORDS	1,23	2,3	0,58	1,5	14,2	22	0,0363	0,0306
NLAUGSM	0,92	0,4	0,83	0,36	14,9	22	0,0670	0,0608
NFPPAUS	1,76	3,7	1,01	1,66	18,2	22	0,0028	0,0022

eltérés, mivel (várakozásunkkal ellentétben) igen ritkáknak bizonyultak a turnkihasználás esetei (ilyen a pszichoterápiás csoportban egyáltalán nem is fordult elő): a ksz-ek szinte minden esetben „vállalták” a beszélgetést. Szimmetrikus beszédhelyzetek hasonló típusú feldolgozásánál más lenne a helyzet, feltehetőleg jóval több lenne a turnkihasználás.

A pszichoterápiás csoportban az egy turnre eső szószám (XWTPROP) a ksz-ek esetében tapasztalt magas értéke szintén a ksz-ek erős motivációjáról tanúskodik.

A sóhajok számát (SIGH) gyakorlatilag nem is tekinthetjük szignifikánsnak, vagyis a két csoport különbsége ebből a szempontból elhanyagolható. A terápiás csoportban mindössze két fő okozott – a csoport átlagától eltérő – szélsőségesen magas értékeket.

Mind a szünetek (PAUSES), mind a kitöltött szünetek (FPAUSES) jobban jellemzik a pszichoterápiás csoportot, mint a pályaválasztást.

A rossz szókezdetek (BADWSTRT) szinte minden ksz-nél megtalálhatók, de a pszichoterápiás csoport ebben is „elől” jár. A kétmintás t-próba eredményei szerint a különbség csak felülről közelíti meg a 0,05-ös valószínűségi szintet. (Érdekes, hogy a nemek szerinti csoportosításban a pszichoterápiás csoportban két változó közül ez volt az egyik, amelynél valóban meggyőző, szignifikáns eltéréseket tapasztaltunk a nemek között.)

Az FPAUPAUS összevont változó, a PAUSES és FPAUSES értékeit tartalmazza. Ezek külön-külön is, együttesen is szignifikánsnak bizonyultak.

Azon esetekben, amelyekben a 100 szövegszóra vonatkoztatható átlagérték kiszámítása értelmes volt, szintén elvégeztük a statisztikai vizsgálatokat. Ennek eredményeit tükrözik táblázatunkban az *N* betűvel kezdődő változónevek (NSMILE, NPAUSES, NWORDS, NLAUGSM, NFPPAUS). Ezeknek értelmezése azonos a korábban részletesen bemutatott változókéval, csak értékeik mindig száz szövegszóra vannak normalizálva.

V.

Nemi különbségek

A 2. táblázatban bemutatjuk, hogy a 24 vizsgált személy esetében az egyes változóknál mennyire kaptunk szignifikáns eredményeket a nem szerinti csoportosításnak megfelelően.

A. Pályaválasztási csoport

Érdekes módon csak a kísérlet vezetőjének egy turnre eső szószámára vonatkozó változóban (KWTPROP) találtunk 0,1 valószínűségi szinten szignifikáns eredményt. Ez azt mutatja, hogy a kísérlet (mint említettük, nőnemű) vezetője általában valamivel több szót tartalmazó turnőket használt a lányokkal szemben, mint a fiúkkal folytatott párbeszédekben.

2. táblázat

Nemek szerinti csoportosítás (PROFOR csoport)

VÁLTOZÓ	ÁTLAG		STAND. ELTÉRÉS		SZABADSÁGFOK		SZIGNIFIKANCIA	
	FIÚK	LÁNYOK	FIÚK	LÁNYOK	T(SEP)	T(POOL)	T(SEP)	T(POOL)
KWTPROP	5,61	6,9	0,8	1,46	7,8	10	0,0950	0,0866

Nemek szerinti csoportosítás (THERAP csoport)

VÁLTOZÓ	ÁTLAG		STAND. ELTÉRÉS		SZABADSÁGFOK		SZIGNIFIKANCIA	
	FÉRFIAK	NŐK	FÉRFIAK	NŐK	T(SEP)	T(POOL)	T(SEP)	T(POOL)
LAUGH	2,33	27,17	1,75	26,1	5	10	0,0671	0,0424
BADWSTRT	69,33	34	19,15	24,5	9,4	10	0,0204	0,0193
EMVOICE	0,33	1,83	0,82	1,47	7,8	10	0,0614	0,0540
LAUGSMIL	10,67	37,17	7,26	25,4	5,8	10	0,0506	0,0339
NLAUGH	0,04	0,44	0,03	0,4	5	10	0,0568	0,0337
NBWSTRT	1,22	0,57	0,38	0,42	9,9	10	0,0204	0,0202
NEMVOICE	0,005	0,03	0,01	0,02	7,8	10	0,0519	0,0448
NLAUGSM	0,19	0,61	0,14	0,39	6,2	10	0,0431	0,0298

Az összes vizsgált változó esetében csak ezt az egyetlen eltérést találtuk a pályaválasztási csoport nembeli eloszlásának megfelelően. Ezeket a negatív eredményeket nem idézzük táblázatos formában.

Ugyancsak nem találtunk szignifikáns, de még azt megközelítő értékű eredményeket a 100 szövegszóra kiszámított változók (szünetek, kitöltött szünetek, mosolyok, nevetések, sóhajok, rossz szókezdetek) esetében sem. Az ezzel kapcsolatos eredmények bemutatásától szintén eltekinttünk.

B. Pszichoterápiás csoport

Bár úgy tűnhet, hogy az emotív hang tekintetében csaknem szignifikánsnak bizonyultak a pszichoterápiás csoport nem szerinti alcsoportjainak különbségei (EMVOICE), azt kell mondanunk, hogy a maximális és minimális értékek közötti csekély eltérések óvatosságra intenek az ilyen eredmények értékelésében.

Az emocionális kommunikációs stílusra vonatkozó feltevésünk (2. hipotézis) nem bizonyult megfelelőnek a tényekkel való szembesítés során, ui. az ilyen típusba sorolható változók (nevetések, emotív hang, a nevetések és mosolyok együttesen) esetében csak 0,1 valószínűségi szint alatt kaptunk szignifikáns különbségeket, s ez nem igazán meggyőző.

A 100 szövegszóra eső nevetések számát tekintve a pszichoterápiás csoportban a szignifikancia-szintet súroló valószínűségi értéket kapunk ($p=0,057$). A rossz szókezdetek száz szóra eső aránya szerint $p=0,02$ valószínűségi szinten találtunk különbségeket a nemek között. Ez az eredmény igen meggyőző, mivel a legszélső (minimális és maximális) értékek figyelembevétele nélkül is szignifikánsnak bizonyultak a nemek közötti különbségek. A száz szóra eső emotív hangok aránya is csak súrolja a szignifikanciaszintet ($p = 0,052$), míg a hasonlóan számított nevetések és mosolyok összegének aránya is szignifikánsnak bizonyult ($p=0,043$).

A 2. hipotézisünknek a férfiak racionálisabb stílusára vonatkozó része is csak kevéssé igazolódott be, kizárólag a rossz szókezdetekre utaló változó (BADWSTRT) esetében bizonyultak a különbségek szignifikánsnak. A férfiak jóval több rossz szókezdetet használtak a pszichoterápiás beszélgetésekben, mint a nők. Érdekesek a szélső értékek is: a minimum a nők esetében mindössze 6, míg a férfiaknál ennek több mint a nyolcszorosa, 49. A maximális szélső értéknél is a férfiak vezetnek, bár itt már nem olyan nagy a különbség.

VI.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy a pályaválasztási és a terápiás beszélgetések szignifikánsan különböznek egymástól több változó tekintetében is. Ez egyrészt alátámasztotta azt a kutatási hipotézisünket, hogy a kiválasztott változók valóban bírnak a szükséges megkülönböztető erővel, másrészt megerősítette az 1. hipotézisben megfogalmazott véleményünket is: a terápiás beszélgetésekben részt vevők erős motiváltsága tükröződik az egyes kommunikációs sajátosságokban. A kitöltött szünetek és a szünetek szignifi-

kánsan többször fordultak elő a pszichoterápiás csoportban, s a rossz szókezdetek is gyakoribbak itt, bár a különbség statisztikailag nem szignifikáns.

Ezek az eredmények azt a megfigyelést támasztják alá, hogy a terápiás beszélgetésekben az emberek számukra sokszor kínos és kellemetlen, esetleg tragikus dolgokat mesélnek el, s ezek megfogalmazásakor gyakran haboznak, szüneteket tartanak. Adataink Maclay és Osgood következtetéseinek felelnek meg: a kitöltött szünet „... megjelelése valószínűbb azokon a pontokon, ahol mind szerkezeti, mind tartalmi alternatívákkal »bűvészkedni« kell.” (MACLAY és OSGOOD 1977. 129.) Ezeket a témákat s a velük kapcsolatos nehéz szó- és szintaktikai szerkezetválasztásokat a pályaválasztási beszélgetések alanyai könnyűszerrel elkerülhették.

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a pályaválasztási beszélgetések turnejei jóval rövidebbek, így természetesen kevesebb szünet fordul elő bennük.

A nemi kommunikációs stílusbeli különbség elsősorban a nevetés (LAUGH), valamint a nevetés+mosoly (LAUGSMIL) összevont változók gyakorisági mutatóiban nyilvánul meg. Ez a különbség alátámasztja a szakirodalomban is megfogalmazott állítást, melyet saját tapasztalatunk is megerősít: *a mi kultúránkban a nők többször mosolyognak, mint a férfiak.*

Kennedy és Camden videofelvételeken vizsgálták férfiakkól és nőkből álló egyes csoportok beszélgetését. Az elemzés során figyelembe vették a mosoly, nevetés, testtartás, gesztusok változásait is. Vizsgálatuk fő célja a közbeszólások megfigyelése volt. Eredményeik szerint az ellentétes neműek közötti közbevágások 96%-ában a férfiak vágta a nők szavába. A férfiak közbeszólása különösen gyakori volt az olyan esetekben, amikor a nők mosolyogtak beszéd közben. A szerzők ezt a jelenséget a következőképpen kommentálják: „Azért, hogy megértsük, hogy miért szokták félbeszakítani a nőket akkor, amikor mosolyognak, úgy érvelhetünk, hogy a női mosoly elvesztette feladathelyzetbeli hatékonyságát s már nincs olyan pozitív hatása, mint a férfimosoly. Ha a nők mindig mosolyognak, akár van rá okuk, akár nincs, akkor a nők mosolya elveszt valamit jelentőségességéből. Másrészt több szerző fölvetette, hogy a nők mosolygós viselkedésükkel alárendeltségüket közlik, s ez férfidominanciát hívhat elő (tehát közbeszólásokat)” (KENNEDY és CAMDEN, 1983. 105.).

Saját eredményeink értelmezésekor azzal a ténnyel is szembe kell néznünk, hogy a pályaválasztási csoport tagjainál egyáltalán nem találtunk nemre specifikus, ugyanakkor statisztikailag szignifikáns kommunikációs különbségeket. E ténynek legalább kétféle magyarázata lehetséges:

a) A zömében 17 éves interjúalanyok még nem sajátították el a nemüknek megfelelő viselkedést. Ez egybevág egyébként a neveléslélektan ide vonatkozó megállapításaival.

b) A mai fiatalok körében a nagyjából hasonló szocializáció hatására a nemi kommunikációs különbségek elmosódnak.

A mi kultúránkra jellemző nemi kommunikációs különbségek feltehetőleg megragadhatók más változók tanulmányozásával is. A videotechnika alkalmazása lehetőséget teremtene a hallható jelzéseket alátámasztó vagy éppen ellenpontosító más (proximikai, kinezikai) jelek elemzésére.

Irodalom

- BENNETT, C. C., 1938, An inquiry into the genesis of poor reading, *Teach. Coll. Contr. Educ.* No. 755.
- CARMICHEL, L. (ed.), 1946, *Manual of Child Psychology*, New York—London.
- DAVIS, E. A., 1937a, The development of linguistic skill in twins, singletons with siblings, and only children from age five to ten years, *Institute of Child Welfare Monograph Series*, No 14. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- DAVIS, E. A., 1937b, Mean sentence length compared with long and short sentences as a reliable measure of language development, *Child Development*, 8, 69—79.
- ENTWISLE, D. R., 1966, *Word association of young children*. Baltimore, Maryland.
- FISHER, M. S., 1932, Language patterns of preschool children, *Journal of Experimental Education* 1, 70—74.
- FISHER, M. S., 1934, Language patterns of preschool children, *Child Development Monogr.* 15, Pp. XVI + 88.
- FÜREDI Mihály, 1985, Szövegsajátosságok matematikai statisztikai vizsgálata, Előadás a „Russzisztika '85” konferencián, Debrecen, 1985. január 26.
- HUSZÁR Ágnes, 1985, Pályaválasztási és terápiás beszélgetések beszédstratégiai elemzése. Kandidátusi disszertáció. Kézirat, Budapest.
- JOHNSON, D. D., 1973, Sex differences in reading across cultures. *Reading Research Quarterly*, 9, (1973—1974) 67—86.
- KENNEDY, C. W. and CAMDEN, C., 1983, Interruption and nonverbal differences. *Journal of Nonverbal Behavior*, Winter 1983, 91—108.
- LABOV, W. and FANSHEL, D., 1977, *Therapeutic Discourse. Psychotherapy as Conversation*, Academic Press, New York—San Francisco—London.
- LABRANT, L. L., 1933, A study of certain Language developments of children in grades to twelve inclusive. *Genetic Psychology Monograph*, 14., 387—491.
- LAKOFF, R., 1973, Language and woman's place, *Language in Society*, 2, 45—80.
- MACLAY, H. and OSGOOD, Ch. E., 1977, Hezitációs jelenségek a spontán angol beszédben, In: PLÉH Csaba (szerk.), *Pszicholingvisztika és kommunikációkutatás*, Budapest, 1977, 97—132.
- McCARTHY, D., 1930, The language development of the preschool child, *Inst. Child Welfare Monogr. Ser.* No. 4., University of Minnesota Press, Minneapolis.
- McCARTHY, D., 1946¹, 1954², Language development of children, In: CARMICHEL, L. (ed.), *Manual of child psychology*, New York, 476—581.
- MACAULY, R. K. S., 1978, The myth of female superiority in Language. *Journal of Child Language*, 5, No. 2.
- NAGY József, 1970, 5—6 éves gyermekek iskolakészültsége, Budapest.
- NAGY J. József, 1976, A 8—10 éves tanulók beszédének és kifejezőképességének legfőbb jellemzői az anyanyelvi tantárgypedagógiai szemszögéből, *Bölcsészdoktori értekezés*, Jászberény.
- NAGY J. József, 1984, Az igei csoport számítógépes elemzése a kisiskolások élőbeszédében, *Kézirat*, Jászberény.
- SCHWITALLA, J., 1979, *Dialogsteuerung in Interviews*. Max Hueber Verlag, München.

- PIEPER, U., 1981, Rollen- und geschlechtstypische Charakteristika in der verbalen Elternd-Kind-Kommunikation. *Folia Linguistica* XV. No. 1–2, 87–140.
- TERMAN, L. M. et al., 1946, Psychological sex differences, In: CARMICHEL, L., (ed.) *Manual of Child Psychology*, New York–London, 954–1000.
- YOUNG, F. M., 1941, An analysis of certain variables in a developmental study of language. *Genetic Psychology Monograph*, 23, 2–141.
- WODAK, R., 1981, Die Beziehung zwischen Mutter und Tochter: eine sozio- und psycholinguistische Studie zur Variation auf der Textebene. *Folia Linguistica*, XV., No. 1–2, 39–86.

AGNES HUSZAR and MIHALY FÜREDI

GENDER AND GENRE DIFFERENCES IN COMMUNICATION PROPERTIES OF DIALOGUES

In this paper the authors would like to give account on an investigation made on the basis of two sets of dialogues. They try to depict genre and gender differences of mainly linguistic and partly linguistic and partly nonverbal communication properties, using statistical methods.

The work in which the authors have been engaged is concerned with two sets of spoken texts:

(1) Twelve first explorative settings of psychotherapy (six of them with male, and another six with female patients). (2) Twelve counseling conversations of vocational orientation (six of them with male, and another six with female interviewees).

In the last ten years such kinds of investigation have been made mainly, if not exclusively, with the use of video technique. Unfortunately the authors did not have any kind of official or institutional support. Nevertheless they hope to be able to discover some interesting differences in the mentioned kinds of Hungarian dialogues and sex-specific behaviour of speakers. The whole material is on audio tapes, it contains a little more than 118 thousands running words, and it lasts more than 18 hours.

There are investigations aiming to discover the differences of various types (and subtypes) of dialogues (Labov and Fanshel, Schwitalla etc.). The following assumption seems reasonable: if the dialogues differ so much in the use of various speech acts, they have to differ in their communication styles, too. At the beginning of the investigation the authors had two hypotheses: (i) there are differences in communication styles of men and women; (ii) there are differences between the two types of dialogues under consideration, due to the different degrees of activity and motivation of the two groups.

The authors tried to catch differences in communication styles using the following parameters or variables, counted or determined for each patient or interviewee separately: sex, age, number of running word, number of turns, number of running

words per turn, number of theme proposals (topics), number of (audible) smiles, laughs, bad wordstarts, filling words, pauses, filled pauses, sighs and occurrences of emotive voice. These variables were counted for one hundred running words, too, to avoid unnecessary influence of text length.

The results are the followings: (i) the two genres differed significantly according to the most of the variables taken into account, proving that the variables chosen have enough discriminant power; (ii) the two sexes did not differ so much, in adults only in the number of laughs, bad wordstarts and the occurrences of emotive voice. Teenagers did not differ significantly according to the variables under consideration. Possible explanation: in our culture women laugh more, smile more, have emotive voice more often, at the same time men have much more bad wordstarts. Teenagers of both sexes did not acquire yet the sex-role specific behaviour.